

Крупка В. Творчість Павла Богацького в контексті української літератури ХХ століття: Збірник наукових праць. – Випуск 5 / Ред. колегія: Н. Поляруш (голов. ред.), В. Мацько (заступ. голов. ред.), А. Віннічук та ін./ В. Крупка. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 190 с. (Серія «ХХ століття: від модерності до традиції»). – С. 80-86.

Віктор КРУПКА

ПОЕТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ІМПРЕСІОНІЗМУ В «ЕТЮДІ» ПАВЛА БОГАЦЬКОГО

У статті увагу зосереджено на естетичних та поетикальних особливостях психологічного імпресіонізму в «Етюді» Павла Богацького. Досліджено своєрідність художньої реалізації образів, внутрішнього сюжету і синтезу мистецтв, окреслено зв'язок імпресіонізму й символізму у творі.

Ключові слова: психологічний імпресіонізм, наратор, концепт, актуальний хронотоп, інтермедіальність.

В статье внимание сосредоточено на эстетических и поетикальных особенностях психологического импрессионизма в «Этуде» Павла Богацкого. Исследовано своеобразие художественной реализации образов, внутреннего сюжета и синтеза искусств, обозначены связь импрессионизма и символизма в произведении.

Ключевые слова: психологический импрессионизм, рассказчик, концепт, актуальный хронотоп, интермедиальность.

The article focuses on the aesthetic and poetic peculiarities of psychological impressionism in Pavlo Bogatsky's «Etude».

The author has investigated the peculiarities of artistic realization of images inner plot and art synthesis and outlined the impressionism and symbolism coherence in the studied literary piece.

Key words: psychological impressionism, narrator, concept, actual chronotope, intermedialism.

В українському літературному процесі першого десятиліття ХХ століття все більшої ваги стали набувати явища, що засвідчували оновлення літератури в напрямку естетичних концепцій європейського модернізму, однак з виразною національною традицією. Свідченням таких колізій став журнал «Українська хата», що був заснований у 1909 році і активно розгорнув свою творчу платформу культурницьких діалогів і дискусій аж до 1914 року і був закритий на початку Першої світової війни.

Одним із фундаторів цього самобутнього літературного явища вважаємо Павла Богацького як постійного і незмінного його редактора. Самобутньою і оригінальною є творча спадщина митця слова, до якої увійшли збірки новел «Камелії» (1918) і повістей «Під баштою зі слонової кості» (1923).

Ідейно-естетичні пошуки формувалися під впливом роботи в часописі, а збірка «Камелії» означила модерністські якості прозописьма, оскільки він, опираючись на європейську культуру і філософію, робив спроби, на думку Я. Нагорного, «атрибутувати гармонію, рух до самовдосконалення, довершеності людини, змодельовавши власний світ на засадах єдності добра та краси» [4, с.10]. У змалюванні особистості автор послуговується психологічними факторами її емоцій, устремлінь, дій чи вчинків, звертаючи особливу увагу на мінливість внутрішнього світу, його реалізацію у стосунках із людьми, соціумом. Тому вкрай важливим у цьому аспекті є питання стильової приналежності творів, яке дозволить означити естетичну і поетикальну своєрідність творчої манери автора.

Метою нашої розвідки є висвітлення художньої своєрідності психологічного імпресіонізму «Етюд» в контексті збірки «Камелії», з'ясування сутнісних аспектів його художнього увиразнення.

Теоретичною основою студії стало дослідження Ю. Кузнецова «Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття (проблеми естетики і поетики)», в якому розкрито естетичні проблеми, передумови й особливості імпресіонізму як стильової течії в українській

прозі. У розрізі психологічного імпресіонізму, який літературознавець аналізує на матеріалі новелістики Михайла Коцюбинського, виділяємо такі ключові ознаки:

1. Фрагментарна характеристика персонажів розкривається завдяки багатошаровій структурі у взаємодії свідомості, підсвідомості, самосвідомості та внутрішньому конфлікту. Мотивація поведінки героїв, відповідно, стає складнішою і більш неоднозначною.

2. Актуальний хронотоп є формою внутрішніх соціальних установок і моральних орієнтацій, оскільки сюжет розвивається крізь призму переживань персонажів.

3. Синтетичний характер малої прози як вияв інтермедіальності на міжмистецькому рівні. Така своєрідність засвідчує запозичення насамперед із живопису і музики, що зумовлює сугестивний ефект творів.

Зважаючи на ці естетичні й поетикальні особливості психологічного імпресіонізму, Ю. Кузнецов робить висновок, що «за своїми головними ознаками – часово-просторовою концепцією, концепцією кольору, концепцією людини, її психодуховності, кутом зору оповідача – цей стиль співвідноситься з європейським психологічним імпресіонізмом гамсунівського типу, а також з імпресіонізмом А. Шніцлера, братів Гонкурів, російським імпресіонізмом (І. Бунін, А. Чехов, О. Купрін)» [2, с.19].

Можна стверджувати, що Михайло Коцюбинський заклав основи психологічного імпресіонізму в українській літературі, а П.Богацький, як і Ольга Кобилянська, Г. Хоткевич, М.Чернявський, М.Яцків, А. Крушельницький та ін. продовжували його традиції в українській літературі першого десятиліття ХХ століття. Тому актуальна проблема дослідження психологічного імпресіонізму з цього огляду вимагає нових студій, які б увиразнили функціонування цього явища у творчості письменників-імпресіоністів, до яких належить й П.Богацький.

Його «Етюд», що став об'єктом нашої студії, має лише спорадичні ознаки новели, більшою мірою тяжіючи до канонічних ознак жанру,

вказаного в заголовку. Головним персонажем є образ оповідача, крізь призму світовідчуттів і думок якого розгортається внутрішня колізія, яка і є визначальною та підсилюється сповідальністю тих подій, які відбуваються в актуальному часі.

Екстравертні особливості внутрішнього світу занурюють героя-романтика у стан постійної рефлексії, кожне наступне враження нанизується на попереднє, доповнює його, набуває глибшого осмислення, цінності, емоційності. Оповідач проходить етапи своєрідної внутрішньої градації, зумовленої насамперед зовнішньою, життєвою невлаштованістю. Я.Нагорний з цього приводу зазначає, що «події впливають на внутрішній стан літературного персонажа, який у повсякденному житті шукає силу волі, щоби побороти буденщину й знайти у ній єдино правильний шлях до омріяного щастя» [4, с.11].

Наратор ніби зливається з героїнею, спостерігає і навіть відчуває кожний порух її душевних переживань: *«Вона була наче під шклом моїх спостережінь, збільшеним потайним чуттєм любови і через те бачив я її так ясно і непомилково, наче силует кольосального храму на фоні вечірнього неба»* [1, с.63].

Внутрішній світ Юлії Миколаївни порівнюється з «обсмиканою, обірваною, штучною трояндою», що певним чином споріднює «Етюд» з «Камелією», де кохання до дівчини окреслюється через образ камелії, яка вабить красою, проте не приносить щастя. Оповідач зазначає, що як троянда втратила свої пелюстки, так і дівчина – колишню вроду. І хоча у її зовнішності ще можна помітити красу молодості, однак перед читачем чітко проступає рефлектуюча, втомлена особистість, занурена у свої переживання і сум'яття: *«Не шукала би випадку, щоби склонити свою втомлену голову, закрити очі на все вкруг себе, а положивши голову – не підіймала би глибокими зітханнями високу, дівочу грудь свою...»* [1, с.64]. Роздуми головного героя посилюються увиразненням мікрообразів та нагнітанням деталей, світовідчуттів й емоцій. Так, він вірить, що дівчина встигла пізнати

«хвилини мрій, радість, красу й пахощі кохання», уявляє себе на місці пса, якого гладить її рука, мріє, що зможе закохати у себе (*«І тоді, мов дзвін струмка, наче сяйво алмазу, як пісня солов'я – полетітья свободна струя довго-стриманої страсти... Любові моєї.»* [1, с.65]). Проте, як в «Камелії» юнак не пізнав взаємності кохання, так і головний герой «Етюд» не відчув відгуку своїм устремлінням, тому його душа переповнюється болем і самотністю.

Час і місце у творі неконкретизовані, лише останні рядки нашої творчості на думку, що події відбуваються у будинку дівчини, оскільки і присутність собаки – домашнього улюбленця і фінал твору, зокрема репліка (*«Але... вибачайте... я така втомлена, що потребую спочинку... Я ляжу... Бувайте здорові!..»* [1, с.66]), засвідчують очевидне. Сюжет локалізовано навколо однієї події і концентрується на її внутрішній колізії: від прочуття музики, яка лунала, коли дівчина грала *«але не на клявишах п'янино, а на струнах своєї душі»* [1, с.62] і до осягнення ілюзорності кохання-розчарування. Актуальний хронотоп фіксує переживання головного героя, які набувають кульмінаційного вираження в епізоді, де він внутрішньо освідчується героїні.

Гіпотетично визначальним у цьому аспекті є концепт мовчання, який здебільшого реалізується у творах символістів, однак в етюді набуває особливого, проте одностороннього наповнення. Цей концепт засвідчує спілкування «мовою душі», не вимірюється часом, радше існує в позачасі, окреслює окремі вияви трансцендентального.

Однак розв'язка внутрішньої колізії змусила героя повернутися до реальності і зрозуміти, що то лише його мовчання було спробою відчутти душу героїні, відмежованої від нього своїми переживаннями, а зрештою, і дати собі обіцянку *«ніколи не ходити туди, де вже хтось протоптав стежечку...»* [1, с.66].

«Етюд» увійшов до збірки «Камелії», твори якої автор потрактував як «психологічні арабески». Слово arabesco (арабський) походить з італійської мови і в європейській культурі вказує означає східний (середньовічний)

орнамент з геометричних і рослинних елементів. Звідси і впливає, що образи-чуття «Етюд» витворюються на рівні інтермедіальності, зокрема симбіозу слова і звуку.

П.Богацький моделює актуальний часопростір, розгортаючи його від музики душі до слова душі, і стверджує, що звук музичного інструменту – то особливий внутрішній стан, сповнений глибоких переживань героїні: *«І невідомо, чи згучить п'янино од притиску її пальців, чи її делікатне, ніжне, сладостне тіло од доторку до холодного, твердого кістяного клявиша...»* [1, с.62]. Замовкання музики, перехід до тиші зумовлюють закостеніння почуттів дівчини, яка залишилася у невтішних спогадах. Використовуючи музику, автор досягає цейтноту внутрішнього напруження героїні, наповнює актуальний хронотоп пануванням кута зору персонажа, окресленим яскраво вираженими сферами свідомого і позасвідомого. Завдяки звукам піаніно оповідачеві видається, що він розуміє й споріднюється із своїм адресатом закоханості, у наступні миті це й призводить до повного розчарування.

Отже, «Етюд» П.Богацького є яскравим вираженням психологічного імпресіонізму. Автор фрагментарно вибудовує образи персонажів, сконцентровує увагу на імпліцитних сферах їхньої психіки, моделює внутрішній сюжет і для заглиблення у душевні переживання героїв вибудовує складну систему інтермедіальних зв'язків, що засвідчує виразно модерністський характер його творчих пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богацький П. Камелії [психологічні арабески] / Павло Богацький. – Київ : Грунт, 1918-1919. – 162 с.
2. Кузнецов Ю.Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. (проблеми естетики і поетики): Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01 ; 10.01.06 / Ю.Б. Кузнецов ; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. – Київ, 2004. – 40 с.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с. (Енциклопедія ерудита).

4. Нагорний Я. В. Жанрово-стильові аспекти творчості Павла Богацького [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Нагорний Ярослав Володимирович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – 19 с.

5. Павличко С. Модернізм як ніцшеанство: дискурс Миколи Євшана та «Української хати» / Соломія Павличко // Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Либідь, 1999. – С.127-166.